

TANRI, ŞANS VE ZORUNLULUK

Yazan: Keith Ward*

Çev.: Doç. Dr. Cafer Sadık YARAN**

ÖZET

Keith Ward'a göre, neredeyse bütün büyük klasik filozoflar, evrenin kaynağını aşkın bir gerçeklikte görmüşlerdir. Benzer şekilde, Newton, Faraday, Maxwell ve Einstein gibi büyük bilim adamları da, her zaman tam anlamıyla herkesin inandığı türden bir dini geleneğe ait olmayabilmekle birlikte ekseriya onlar da evrenin temelini oluşturan büyük akla ilişkin bir farkındalık göstermişlerdir. Ne var ki, dine tamamen düşman olan yeni bir materyalizm türü son yıllarda moda olmuştur. Keith Ward bu yeni materyalizmin birçok felsefi hata içerdiğini; ve evrenin niçin bugün olduğu gibi olduğuna ilişkin en iyi açıklamayı Tanrı varsayımının sağlayadığını savunmaktadır.

SUMMARY

GOD, CHANCE AND NECESSITY

According to Keith Ward, almost all the great classical philosophers saw the origin of the universe as lying in a transcendent reality. Similarly, great scientists like Newton, Faraday, Maxwell and Einstein may not always belong to any completely orthodox religious tradition, but they very often an awareness of a vast intelligence underlying the universe. However, a new form of materialism which is entirely hostile to religion has become fashionable in recent years. Ward argues that the new materialism contains many philosophical mistakes, and that it is the postulate of God that can best provide an explanation for why the universe is as it is.

* * *

---

* Keith Ward, Oxford Üniversitesi'nde Din Felsefesi Profesörüdür. Çevirisi yapılan bu metin, onun *God, Chance and Necessity*[Tanrı, Şans ve Zorunluluk] (Oxford: Oneworld, 1997) adlı kitabının Giriş (Introduction) kısmının çevirisidir. Çeviriye izin verdiği için kendisine teşekkür ederiz.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

TANRI HAKKINDA TARTIŞMA

Bereshit barah Elohim : ‘Başlangıçta, Tanrı gökleri ve yeri yarattı.’ (Gen. 1.1) Kaynağı ve yapısı hakkında derinden düşünen ve yazarların çoğuna göre evren, kendi ötesindeki fiziksel-olmayan ve büyük bir zekâ ve güç sahibi bulunan bir kaynağa işaret eder görünmektedir. Neredeyse bütün büyük klasik filozoflar – kesinlikle Platon, Aristoteles, Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Hegel, Locke, Berkeley – evrenin kaynağını aşkın bir gerçeklikte gördüler. Onlar bu gerçeklikle ilgili farklı özgül düşüncelere ve farklı yaklaşım biçimlerine sahiptiler; fakat evrenin kendi kendisini açıklayıcı olmadığı ve kendisinin ötesinde bir açıklama gerektirdiği hususu, onların oldukça âşikâr gördükleri bir şeydi.

Dindar düşünürler de ibadet ettikleri şeyi, genellikle, evreni meydana getiren yaratıcı bir Tanrı olarak görmekteydiler; bunlara göre de evren bağımsız bir gerçeklik değildir ve kendi ötesindeki ruhsal bir kaynaktan gelmektedir. Bu görüş, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi Semitik dinler için açıkça doğru olduğu gibi, pek çok farklı isim altında, en azından düşünsel düzeyde, tek bir yüce ruhsal kaynağın olduğunu düşünen birçok Hint geleneği için de doğrudur.

Kuşkusuz bu konular üzerinde evrensel bir görüş birliği yoktur. David Hume gibi filozoflar ve Budizm gibi dinler, Tanrı fikrinin yararlılığını ve hatta tutarlılığını inkar etmektedirler. İnsan düşüncesi tarihi araştırıldığı zaman, temel gerçekliği; manevî, amaçlı ve yüce bir değere sahip bir varlık olarak görenler ile onu maddî bir şey sayanlar ve bizzat insanların ona atfedebilecekleri şey dışında hiçbir amaç ve değer taşımayan bir varlık olarak görenler arasında büyük bir fikir ayrılığı olduğu görülenir. Önceki grup, yani teistler, tarihsel olarak konuşulduğunda kesinlikle çoğunluğu oluşturmaktadırlar; fakat kelle sayımı doğruluk ölçütü değildir. Üstelik, bazıları, bu çoğunluk olma durumunun, modern bilimin yükselişinden önceki geçmiş dönemlere ait olduğunu ve şimdi durumun değiştiğini öne sürebilirler. Özellikle yirminci yüzyılda, teizmin modasının geçtiğini, herhangi bir yaratılış kuramının gereksiz olduğunu ve bilimsel gerçekliğin dinsel iman ile uyumsuz olduğunu öne süren yeni ve kendinden emin bir hareket ortaya

çıkıştır. Bu hareket genel olarak ve haksız da olmaksızın 'evrimsel naturalizm' (evolutionary naturalism)¹ olarak isimlendirilebilir.

Nietzsche, insanın özgürlüğü adına Tanrı'nın öldüğünü savunduktan ve Auguste Comte pozitivistik (deney temelli) bilimin dinsel mitolojinin yerini aldığını ilan ettikten sonra, tesadüfen bilim adamı olmuş ateistler için, bilimin bilim olarak din ile çatıştığını söylemenin yolu açılmıştı. Herhangi bir bilim adamının bunu tam bir dürüstlikle öne sürmesi çok kolay değildir; zira bütün bilim adamları, Nobel ödülü ve [benzeri] her türden bilimsel onur sahibi olup aynı zamanda derin dînî inançları olan çok saygın meslektaşlara sahiptirler. Bu meslektaşlarıyla görüş ayrılığı içinde olduğunu söylemek başka bir şeydir; onların, yaptıkları bilimin boşinanç bir biçimde barındırdıkları imanı bertaraf ettiğini göremedikleri için kör, cahil ve aldatılmış olduklarını söylemek tamamen başka bir şeydir. Öyle sanıyorum ki böyle düşünmekle ateistler, inananların bazen, dinsel inançsızlığın cehalet ve aldanma sonucu olduğu yönünde yaptıkları iddiaların intikamını alıyorlar. Yine de, bu gezegenin en büyük entelektüel kaynaklarını temsil eden ve birbirini aldatılmış ve cahil olarak gören iki grup insan manzarası pek de iyi bir örnek manzara değildir. Benim buna katkıda bulunmak gibi bir niyetin yok. Bence ateistler hatalılar, fakat onların aldatıldıklarını (yani bir şeye inanmak için kandırıldıklarını) veya cahil olduklarını sanmıyorum.

BİLİMSEL DÜNYA GÖRÜŞÜ

Doğa bilimlerinin yükselişinden dolayı entelektüel manzaranın değiştiği kesinlikle doğrudur. Bu değişimin gerçekleştiği esas yön, şu anda milyonlarca galaksiler içeren, matematiksel olarak betimlenebilen evrensel yasalarla yönetilen ve tutarlı bir sistem içinde düzenli olan muazzam derecede geniş bir evren görüşüne sahip olmamızdır. Yirminci yüzyılda, atomun yapısı, maddenin temel elementlerinin sınıflandırılmasına imkan verecek şekilde keşfedildi. Yaşamın temelini oluşturan nükleik asitlerin yapısının şifresi çözüldü; ve böylece artık kalıtımın mekanizmasını epey ayrıntılı bir biçimde görebiliyoruz. Beynin

¹ Bu ifade *Evolutionary Naturalism*'e Giriş'te Michael Ruse'dan alınmıştır.

haritası çıkarılıyor; böylece artık algı ve düşüncenin nasıl çalıştığını görebiliyor, algı ve düşüncenin eşlik ettiği beyin durumlarını ayırt edebiliyoruz. Her yıl, kendi varlığımızın ve etrafımızdaki dünyanın varlığının fiziksel temellerinin daha iyi bir anlayışına erişiyoruz. Bu varlıkların nasıl çalıştıklarını görebiliyor, ve kendi tasarımlarımıza göre onları yönlendirmeye başlayabiliyoruz.

Bilimlerin başarıları gerçekten şaşırtıcıdır; öylesine şaşırtıcı ki, bazen, insanlar artık evrenin tek efendisiler ve istedikleri gibi onu yönlendirebilirler gibi bir inanca yol açıyor. Bazı antik Yunan filozofları için, insanlar teoride her şeyin ölçüsü idi. Oysa şimdilerde insanlar olgusal alanda da her şeyin ölçüsü olabiliyorlar.

Eğer bilimsel keşiflerin uygulamalarına bazı değerler sistemi dikkatli bir biçimde rehberlik etmezse, o zaman bu görüş tamamıyla isabetli bir görüş değildir. İnsanlar nükleer fizikçilerin keşiflerini, yeryüzündeki bütün yaşamı yok edebilecek bombalar icat etmek için, canlı organizmaları öldürebilecek virüsler üretmek için, ve kimyasal maddeler yüzünden her halde artık çok uzun süre yaşamı destekleyemeyecek hale gelecek şekilde çevreyi kirletmek için kullandılar. Yaşamlarımız üzerinde güç kazanmakla ortaya çıkan tek tasa, güç sahibi olanların da bizim gibi insanlar olmasıdır. Eğer kişisel hayatlarımız geçici bir şeyse, bu güç çok yok edici amaçlar için kullanılacaktır. Bu dereceye kadarı dikkate alındığı zaman, bilimin gelişmesi müphem bir iyiliktir.

Bu söylediğimiz, bilimsel araştırmaların durdurulması için bir kanıt değildir; fakat her türlü bilimin iyi olduğu, deney yapma girişimlerine hiçbir sınır olmadığı, ve insanların evreni diledikleri gibi yönlendirmekte serbest oldukları şeklindeki kolay bir varsayıma karşı bir uyarıda bulunmaktadır. Evrenin efendileri olmak bir yana, insanlar kendilerinin efendileri bile değildir. Gelenekten ve ahlaki zorlamalardan bağımsız olduğunu ilan etmek özgürleştirici gözükebilir. Nietzsche gerçekten böyle olduğunu düşünmüştür. Fakat maalesef, modern dünyada güç istemini teşvik eden her şey, gerçekte yeryüzünün tahrip edilmesini teşvik ediyor.

Şüphesiz, başka herhangi biri kadar ateistler de bunu görebilir. Fakat evrende herhangi bir nesnel amaç ve değer bulunduğu yönündeki fikirlerden kurtulmaya yönelik modaya uygun çağrılarının hiç de arzu edilmeyen sonuçlarının olabileceği açıktır. İnsanların, modern bilimin kendilerini gerçekten nesnel amaçlar ve değerlerin varlığını reddetmek zorunda bırakıp bırakmadığını sormakta çok dikkatli olmaları gerekir. Aslında bilimsel tutum en azından bir büyük değerle, hakikatin hakikat olmasından dolayı araştırılması değeri ile, derin bir biçimde donatılmıştır. Üzücüdür ki, bazı ateist bilim adamları hakikatin ne olduğu ve neyin hakikatin keşfine götürebileceği ile ilgili çok sınırlı bir görüşe sahiptirler. Onlar, hakikatin sadece ölçülebilen ve deneysel olarak test edilebilen şeylerde bulunduğunu ve onu keşfetmenin tek yolunun da soğukkanlı analiz ve tarafsız gözlem olduğunu zannederler. Bu naturalizmin programıdır. Bundan da, insan bilimleri, edebiyat, felsefe, tarih ve sanat çalışmalarını işe yaramaz zaman israfı olarak gören bir bilimsel barbarlık türü ortaya çıkar. Teknoloji ve teknolojik yönlendirmeler gelişmekte, buna karşın düşünme ve tefekkür gücünü yitirmektedir. Tamamen teknokratik ve ahlaki olmayan bir toplum ortaya çıkıyor, her şeyi kontrol edebilen fakat hiçbir şeyi takdir etmeyen bir toplum; bir zihin çölü.

Böyle olmak zorunda değildir. Bilim, doğal dünyanın güzelliği ve hikmetliliği önünde kendisine uygun düşen bir tefekkür, hürmet ve huşu biçimine, ilim ve anlayış topluluklarına güvenme özelliğine, ve hakikatle ilgili daha geniş görüşlere açık olma niteliğine sahiptir. Bilim adamları bir bakımdan felsefeciler ve ilahiyatçılara karşı büyük bir avantaj sahibidirler. Doğanın inceliklerini saymaları ve anlayabilmelerine ilave olarak, sanat, ahlak ve tefekkürü de takdir edebilirler. Gerçek anlamda bilimsel bir zihin, kişisel yaşam ve ilişkiler alanında bulunan hakikat biçimlerine de açık olabilir. Bazı hakikatlere sadece kişisel adanmalar ve kendini vermeler yoluyla yaklaşılabilir; ve onların bilgisi, bilen kişiyi, esas itibarıyla bireysel (olan fakat sadece öznel de olmayan) bir etkileşim yoluyla dönüşüme uğratar.² Dini hakikat bu çeşitten bir hakikattir, ve onu tamamen görmezlikten gelmek insan tecrübesinin çok geniş bir boyutunu görmezlikten gelmektir. İnsan, dünyanın huşu uyandıran yapısının farkında olmayan insanlarla karşılaştırıldığında, iyi bilim adamlarının,

² Bkz. Michael Polanyi, *Personal Knowledge*.

hakikatin bu türden daha geniş boyutlarına karşı onlardan daha açık olmalarını bekliyor. Sanırım, ekseriyet itibariyle de öyleler. Newton, Faraday, Maxwell ve Einstein gibi büyük bilim adamları, her zaman tam anlamıyla herkesin inandığı türden bir dini geleneğe ait olmayabiliyorlar; fakat ekseriya onlar evrenin temelini oluşturan büyük akla ilişkin bir farkındalık ve varlık sırrı önünde büyük bir saygı gösteriyorlar.

YENİ MATERYALİZM

Maalesef, dine tamamen düşman olan ve evrendeki herhangi bir objektif amaç ve değer fikri ile alay eden bir materyalizm biçimi son yıllarda moda oldu. Francis Crick, Carl Sagan, Stephen Hawking, Richard Dawkins, Jacques Monod ve Peter Atkins gibi iyi bilim adamları, dini inançları açıkça alaya alan ve bu saldırıları için kendi bilimsel çalışmalarının otorite olduğunu iddia eden kitaplar yayımladılar. Onların iddiaları ciddi bir biçimde yanlış yere oturtulmuştur. Onların gereği gibi yapılmış bilimsel çalışmalarının, çoğu dini iddianın doğruluk ya da yanlışlığı ile hiçbir özel ilgisi yoktur. Felsefenin alanına saptıkları zaman onlar, aslında materyalist görüşler filozoflar arasında ('teolog' terimi onlar için yalnızca bir kötüye kullanmadır) sadece oldukça küçük bir azınlık tarafından benimseniyor olmasına karşın, materyalist görüşler neredeyse evrensel olarak benimseniyormuş gibi bir tutum takınarak felsefi görüşlerin hem tarihini hem de çeşitliliğini görmezden geliyorlar. Onların savundukları materyalizm biçimi, özellikle bilinç olaylarını açıklamakta, ve doğruluk ve erdem fikirlerinin önemini izah etmekte hakikaten tam bir yetersizlik içinde olmalarıyla ilgili çok güçlü ve standart eleştirilere açıktır. Bu bilim adamları, görüşlerinin kendi meslektaşları arasında bile ne kadar tartışmalı olduğunu ya da böylesine kendinden emin bir biçimde üzerinde yazı yazdıkları konular hakkında bizim gerçekte ne kadar az bilgi sahibi olduğumuzu nadiren açığa vuruyorlar. Ne tuhaftır ki, onların tutumu ekseriya gayri-dini olduğu gibi yaklaşım itibariyle gayri-bilimseldir de; zira onlar büyük ilahiyatçıların iddiaları üzerinde dikkatli ve titiz bir biçimde düşünüp taşımazlar da bulabildikleri en naiv dini öğretilerin en kaba versiyonlarını hicvetmeye razı olurlar. Onların din konularını ele alışları tarafsız bir analiz göstermeyip, ancak önyargı diye isimlendirilebilecek olan düşmanca bir küçümseyiş arz ediyor.

Yanlış bir yere yerleştirilmiş önyargılar külliyatına makul cevaplar vermeye kalkışmak anlamsız görünebilir. Fakat gerçek şu ki, bütün bu yazarlar iyi bilim adamıdır ve parlak yazarlardır. Kitapları kesinlikle okunmaya değer, ve bilimsel konuları aydınlatıcı bir biçimde ele almaları ve popülerize etmeleri nedeniyle hem ateistler hem de teistler tarafından takdir edilebilirler. Okuyucular onların din üzerine yaptıkları yorumların bilimler üzerine yaptıkları yorumların otoritesini taşıdığını pekâlâ varsayabilirler. Bu durum karşısında, onların bilimsel ifadelerinin dini inançlar üzerinde taşıyor gözükebileceği îmâları taşımadığının gösterilmesi gerekir. Özellikle, modern kozmoloji ve doğal seleksiyon teorisi ile ilgili yapılan iddialar, Tanrı inancı ile çatışmanın nerede ortaya çıkabileceğini ve onların nasıl çözülebileceğini görmek için epey bir dikkatle incelenmeyi gerektiriyor.

Benim savunacağım görüş, çoğu konuda hiçbir çatışmanın olmadığı ve bilimsel araştırmaların başarısının teizmi zayıflatmak yerine güçlendirdiğidir. Çünkü bilimsel araştırmalar ancak teizmin varsaydığı üzere eğer evren anlaşılabilir ve matematiksel olarak kavranabilir bir birlik oluşturuyorsa başarılı olacaktır. Fakat yine de özel bir takım çatışmalar vardır. Burada ilgileneceğim ana çatışmalardan biri, (Cari Sagan ve Stephen Hawking'in de içinde olduğu) bazı kozmologların, modern fiziğin Tanrı'nın olsa olsa gereksiz ve hatta belki de akıldışı bir inşâ olduğunu her nasılsa gösterdiğini iddia etmeleridir. Bu iddiaya öteki güzide bilim adamları tarafından (Chris Ihsam, Paul Davies ve John Polkinghorne ilk akla gelenlerdir) kitaba karşı kitapla karşı konulabilir,³ fakat bu iddia hâlâ geçerliğini ve popülerliğini sürdürmektedir. Onu tartışırken ben, Oxford'da kimyacı Peter Atkins'in süper bir biçimde yazılmış olan kitabı *Creation Revisited*'i ele alacağım. Onun gerçekten pek çok felsefi hata içerdiğini ve bu hatalar ortadan kaldırıldı da Tanrı'ya karşı olmaktan ziyade Tanrı lehinde kanıtlar gösterir gibi gözüktüğünü göstermeye çalışacağım.

³ Bkz. C. J. Isham, R. J. Russell ve N. Murphy, (eds.) *Quantum Cosmology and the Laws of Nature*; Paul Davies, *The Mind of God*; John Polkinghorne, *Science and Creation*. Konunun çok ustaca yapılmış genel bir tasviri için bkz. Ian Barbour, *Religion in an Age of Science*.

İlgileneceğim öteki ana çatışma, Richard Dawkins gibi neo-Darwinciler tarafından yorumlandığı şekliyle Darwin'in doğal seleksiyon teorisi ile yaratılışla ilgili teistik inanç arasındadır. Yeryüzündeki hayatın ve aslında bütün bu evrenin daha önceki çok daha basit fiziksel durumlardan evrimleştiği görüşünü kabul ettiğimi oldukça açık bir biçimde belirtmeliyim. Ben evrim teorisini, modern bilimsel anlayışın büyük içgörülerinden bir olarak kabul ediyorum ve onun Tanrı'ya olan geleneksel dini inancı dikkate değer bir biçimde zenginleştirdiğini düşünüyorum. Anlaşmazlık, evrimin kendisi değil nasıl işlediği hakkındadır – o, kör bir şansla mı işliyor, yoksa ilahi inayetle mi. Ben, deliller dikkate alındığında ikinci görüşün çok daha makul olduğunu savunacağım. Bu beni özellikle Richard Dawkins'le ve parlak bir biçimde yeniden ifade ettiği 'Darwinci dünyagörüşü' ile çatışmaya götürecektir. Darwinci dünyagörüşü, evrimsel naturalizmdir. O da tam anlamıyla eski tip bir materyalizmdir. Kendisine özgü bazı yeni dezavantajlarla birlikte, materyalizmin taşıdığı eski dezavantajların aynısından sıkıntı çeker. Bu sorunların bazısı, açıkça evrimci naturalizmin doğruluğunu savunmak için yola çıkan, *Biyoloji ve Felsefe (Biology and Philosophy)* dergisinin kurucu editörü Michael Ruse'un görüşlerini tartışırken ortaya çıkacaktır. O halde, bu kitabın savunduğu şey, evrimin ve doğa bilimlerinin buluşlarının teistik bir yorumunun, büyük bir farkla en makul yorum olduğu; Atkins, Darwin, Dawkins ve Ruse'un bu konulardaki kendilerine özgü kanıtlarının, ekseriya oldukça zayıf olduğu; ve beraberindeki nesnel amaç ve değer kavramları ile birlikte, Tanrı varsayımının, evrenin niçin bugün olduğu gibi olduğuna ilişkin en iyi açıklamayı sağlayabildiğidir.